

Streszczenie

Niniejsza praca doktorska pod tytułem *Das Dokumentarische und das Fiktionale im deutschsprachigen Drama nach 1945* (pl. *Dokumentaryzm i fikcja w niemieckojęzycznym dramacie po 1945 roku*) stawia sobie za cel zbadanie związku pomiędzy faktami a literackimi fikcjami w niemieckojęzycznym, powojennym dramacie dokumentarnym. Szczególną uwagę poświęca się w dysertacji fikcjonalizacji materiału faktograficznego i jego realizacji w tekście. W pracy określone są także cechy gatunkowe dramatu dokumentarnego, politycznego i historycznego oraz pola semantyczne zastosowanych w analizie pojęć.

Dysertacja składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym rozdziale zostały scharakteryzowane różne nurty literatury dokumentarnej ze szczególnym uwzględnieniem wyznaczników dramatu dokumentarnego oraz literackie wyróżniki sztuk politycznych i historycznych. W rozdziale wskazano także na różne formy pracy pisarzy nad materiałem faktograficznym i dramatem dokumentarnym. Następnie porównano go ze stanem badań historyków i z rodzajem stosowanej przez nich ocen zasobu dokumentów. W tej części rozprawy osobne miejsce zajmuje refleksja nad teatrem dokumentarnym, politycznym i epickim, nad łączącymi je podobieństwami i nad różnicami między nimi.

Przedmiotem drugiej części pracy są teoretyczne rozważania nad zagadnieniami faktu i literackiej fikcji. Analizie poddane zostały fenomeny literackości, fikcyjności oraz fikcjonalizacji. Drugi rozdział zawiera ponadto opis komponentów wyróżniających fikcję literacką oraz tych płaszczyzn tekstu, które w dokumentarnych sztukach ulegają fikcjonalizacji.

Rozdział trzeci obejmuje literacką analizę słabo rozpoznanych przez badaczy, literaturoznawców i teatrologów sztuk dokumentarnych Petera Weissa *Trotzki im Exil* (1970) (pl. *Trocki na wygnaniu*), Heinara Kipphardta *Bruder Eichmann* (1982) (pl. *Nasz brat Eichmann*) oraz Rolfa Hochhutha *Hitlers Dr. Faust* (2000). Każdą z nich poprzedza biografia pisarza ze szczególnym uwzględnieniem jego dzieł dramatycznych.

Peter Weiss urodził się w miejscowości Nowawes obok Potsdamu w roku 1916. W 1934 wraz z rodziną zmuszony został – z powodu żydowskiego pochodzenia jego ojca – do emigracji na Wyspy Brytyjskie, a ostatecznie do Szwecji. Międzynarodowy sukces jako pisarz odniósł Weiss dzięki dokumentarnej sztuce *Die Ermittlung* (1965) (pl. *Dochodzenie*), która traktuje o Procesie Oświęcimskim. Peter Weiss zmarł w 1982 roku w Sztokholmie.

Głównym bohaterem sztuki Petera Weissa *Trotzki im Exil* jest radziecki rewolucjonista Lew Davidowitsch Bronstein „Trocki”. Dramat przedstawia przebieg jego politycznej działalności,

przybliża etapy jego zesłania i historię zamachu na jego życie w Meksyku w roku 1940. Akcja dzieła obejmuje znaczące wydarzenia z historii świata oraz Związku Sowieckiego, tj. ostatnie lata panowania caratu, rewolucję roku 1917, początki Armii Czerwonej, śmierć Lenina (1924), objęcie władzy przez Stalina oraz Procesy Moskiewskie (1936-1938).

Urodzony w 1922 roku w Heidersdorfie (Śląsk) Heinar Kipphardt studiował psychiatrię. Po zakończeniu wojny uzyskał tytuł doktora w Düsseldorfie. Jako pisarz-dramaturg zasłynął przede wszystkim dzięki dokumentarnej sztuce *In der Sache J. Robert Oppenheimer* (1964) (pl. *Przesłuchanie J. R. Oppenheimera*). Heinar Kipphardt zmarł w Monachium w 1982.

Sztuka Heinara Kippharda *Bruder Eichmann* to dramatyczna aranżacja przesłuchań byłego oficera SS, Adolfa Eichmanna, współodpowiedzialnego za organizację deportacji ludności żydowskiej do obozów koncentracyjnych podczas Drugiej Wojny Światowej. Po uprowadzeniu Eichmanna z Argentyny w roku 1960 – zbrodniarz ukrywał się tam przed wymiarem sprawiedliwości po bezwarunkowej kapitulacji nazistowskich Niemiec – osadzono go w izraelskim więzieniu w pobliżu Hajfy, gdzie oczekiwał swojego procesu. Do kwietnia 1961 był on przesłuchiwany, a protokoły z rozmów oskarżonego z oficerami policji stanowią podstawę akcji dramatu. Obejmuje ona najważniejsze etapy życia Adolfa Eichmanna, wczesne dzieciństwo, członkostwo w SS oraz SD oraz pracę przy organizacji przesiedleń i deportacji Żydów. Charakterystyczne dla sztuki Kippharda pozostają wbudowane w akcję dzieła „sceny analogiczne” (nazwane tak przez samego autora; niem. *Analogie-Szenen*), czyli przykładowe historie o wydarzeniach niepozostających – na pierwszy rzut oka – w związku ze sprawą Eichmanna i rozgrywające się w czasach współczesnych. Sceny te – w zamyśle pisarza – posłużyć miały Kipphardtowi do scharakteryzowania zachowań tzw. „funkcjonalnego człowieka”, czyli osoby bezwzględnie wykonującej rozkazy przełożonych, bez zastanowienia się nad ich celem.

Najmłodszy z trójki pisarzy, Rolf Hochhuth, urodził się w Eschwege w 1931 roku. Jako dwudziestolatek rozpoczął pracę w księgarni i awansował na stanowisko lektora w wydawnictwie. Na ten czas przypadają pierwsze pisarskie próby. Światową sławę przyniosła Hochhuthowi sztuka *Der Stellvertreter* (1963) (pl. *Namiestnik*). Rolf Hochhuth zmarł w roku 2020 w Berlinie.

Dramat Rolfa Hochhutha *Hitlers Dr. Faust* opowiada historię naukowca-wynalazcy Hermanna Obertha, który od dzieciństwa, zafascynowany był powieściami Juliusza Verne, marząc o skonstruowaniu rakiety, zdolnej do wyniesienia człowieka w przestrzeń kosmiczną. Pokrycie kosztów pracy badawczej i niezwykle drogich eksperymentów możliwe było we współpracy z finansowanym ze środków publicznych dowództwem wojskowym. Hermannowi

Oberthowi wraz ze swoim uczniem, z czasem z jego najbliższym współpracownikiem Wernherem von Braunem udało się skonstruować rakietę typu V2, która posłużyła Hitlerowi jako „broń odwetowa” do bombardowania Wielkiej Brytanii w końcowej fazie wojny. Podczas intensywnie prowadzonych prac nad ulepszeniem śmiertelnościanego pocisku ginie córka Obertha, badaczka i uczestniczka tego projektu. Kolejny najważniejszy naukowy pomysł Hermanna Obertha, zwierciadło kosmiczne, mogło zostać sfinansowane podobnie jak rakietę jedynie we współpracy ze sztabem wojskowym. Realizację projektu w ramach programu „gwiazdnych wojen” rozważa amerykański prezydent. Poza udokumentowaniem historii Hermanna Obertha sztuka Rolfa Hochhutha stawia pytanie o moralną odpowiedzialność naukowców i ich stosunek do polityki i władzy.

W przypadku każdej z sztuk podjęta w trzecim rozdziale analiza ukierunkowana została na wskazanie w nich elementów faktograficznych oraz fikcyjnych. W tym celu akcję poszczególnych aktów oraz scen zbadano pod kątem ich dokumentarnej autentyczności. Z tego powodu niezbędnym okazało się nakreślenie tła historyczno-kulturowego światów przedstawionych. Przywołując historyczne fakty posłużono się nie tylko wskazanym przez autorów sztuk, dostępnym materiałem faktograficznym, tj. biografiami, autobiografiami historycznych bohaterów, dokumentami, ale także innymi materiałami źródłowymi, które pozostają w ścisłym związku z badanym tematem. Tło historyczne obejmuje zatem szersze konteksty, wychodzące poza akcje dramatów. Umożliwia ono zrozumienie naszkicowanych często w fragmentaryczny sposób zdarzeń w omawianych dziełach. Pozwala także na dokładną analizę obecnych w dramatach elementów fikcji oraz fikcyjnych płaszczyzn. W odniesieniu do każdego dramatu wskazuję w wymienionych rozdziałach nie tylko ich warstwy dokumentarne i na warstwy fikcyjne, ale także staram się określić ich przynależność do gatunku dramatu dokumentarnego, politycznego, historycznego bądź epickiego.

W rozdziale czwartym dokonuję podsumowania przeprowadzonych badań i wskazując na ich wyniki formułuję wnioski.